

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Постановка проблеми. Поступова інтеграція вітчизняної системи освіти до європейської потребує нових підходів у підготовці кваліфікованих фахівців, що базуватиметься на збільшенні організаційного, дидактичного та методичного ресурсу самостійної роботи. Процес реформування та розвитку системи вищої професійної освіти на сучасному етапі характеризується посиленням акцентів на підвищенні ролі самостійної роботи суб'єктів навчального процесу, що підтверджується основоположними засадами та вимогами Болонського процесу [5, с. 4-6].

Аналіз основних проявів цієї проблеми дозволяє дійти обґрунтованого висновку, що цілі, зміст і характер вищої освіти перестали відповідати сучасним реаліям постіндустріального етапу в історії людської цивілізації та новим суспільним вимогам до якості й рівня підготовки фахівців.

Надзвичайно динамічний характер суспільства потребує підготовки таких фахівців, які були б здатні не просто пристосовуватися належним чином до змін, що відбуваються, а й активно творили б ці зміни.

Вища освіта потребує пошуку нових, ефективних шляхів, засобів і педагогічних технологій, які б забезпечували якісну підготовку фахівців відповідно до мінливих вимог суспільства.

Закон України „Про вищу освіту”, нова концепція вищої освіти передбачає формування у студентів умінь самостійно, свідомо і відповідально вчитися, а також створення в навчальних закладах необхідних умов для формування у студентів дослідницьких умінь, виховання особистості, здатної до саморозвитку як під час навчання у вищій школі, так і в подальшій професійній діяльності [2].

Виходячи з положень вищої освіти та з принципів методології педагогічної діяльності, можна стверджувати, що ефективне вирішення цього завдання вимагає формування принципово нової освітньої парадигми, яка стосується нового підходу до підготовки фахівців, зокрема вдосконалення самостійної роботи студентів.

Сьогодні освіта має забезпечувати підготовку людини протягом усього життя, створювати необхідні умови для доступу кожної людини до оволодіння новими знаннями, вміннями, компетенціями, цінностями.

Самостійна робота студентів, підходи до якої потребують докорінних змін, на сучасному етапі повинна стати основою вищої освіти, важливою частиною процесу підготовки фахівців.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і практичними питаннями полягає в тому, що дослідження з порушеної проблеми має важливе теоретичне значення, оскільки її розв'язання відкриває можливості для плідного теоретичного опрацювання цілого спектру актуальних питань щодо організації самостійної навчальної роботи студентів.

Результати дослідження могли б стати не тільки плідним внеском у педагогічну теорію, а й певним орієнтиром для реальної педагогічної практики.

Для забезпечення можливості успішного рішення цієї педагогічної проблеми необхідний детальний теоретичний аналіз та глибоке осмислення сутності самостійної роботи студентів.

Результати виконаних досліджень мають бути з належних науково-методичних позицій трансформовані в чітку систему психолого-педагогічних та організаційних рекомендацій стосовно формування і розвитку сучасного фахівця.

Аналіз стану теоретичних аспектів проблем самостійної навчальної роботи студентів дає достатньо підстав для формування науково обґрунтованих підходів і науково-методичних матеріалів щодо вдосконалення її в педагогічній практиці вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації самостійної роботи студентів розглядають у своїх роботах А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бондар, В. Козаков, І. Лернер, О. Мороз, П. Підкасистий, Н. Сагіна, П. Сікорський, М. Скаткін та інші.

Багато дослідників робили спроби вдосконалити процес самостійної роботи. Цій проблемі присвячено значну кількість загальнотеоретичних та методичних досліджень (Б. Єсіпов, І. Лернер, Н. Дайрі, В. Кисиль, М. Скаткін тощо), які зробили певний внесок у вдосконалення методів та форм самостійної роботи й в той же час переконливо показали, що окремі аспекти цієї проблеми вимагають подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень (В. Белкіна, В. Бондар, З. Курлянд, Н. Масюкова, П. Москаленко та ін.) виявив протиріччя між ускладненим соціальним замовленням, пов'язаним із професійною підготовкою та усталеною практикою, що виявляє орієнтацію переважно на репродуктивний характер виконання професійних функцій.

Розв'язання проблеми започатковано в доведенні того, що саме самостійна діяльність, яка активізує розвиток професійних якостей особистості, виступає гарантом формування потреби постійного пошуку, накопичення знань, розуміння їх сенсу та значення, самостійного використання, що необхідно для постійного професійного зростання особистості з урахуванням вимог сучасності.

Аналізуючи наукові і науково-методичні матеріали в сучасній педагогічній літературі, можна зробити висновок, що на сьогодні психолого-педагогічні дослідження не в повній мірі відображають всю багатоплановість проблем в організації самостійної навчальної роботи студентів в умовах трансформації вищої освіти і входження її в світову систему.

Постановка завдання. Основною метою статті є аналіз організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах та її важливої ролі в системі професійної підготовки майбутніх фахівців. Самостійна навчальна робота студентів, за нашим переконанням, буде розглядатися як дієвий інструмент формування майбутніх фахівців із високим рівнем професійних компетенцій, здатних до постійного нарощування знань, креативності та навички навчатися протягом усього життя.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вітчизняні і зарубіжні педагоги-дослідники сходяться на тому, що сьогодні, виходячи зі світових тенденцій, вища освіта розглядається як процес перетворення засвоєного в навчанні досвіду на особистісно-соціально значущі психологічні властивості людини за умов, що знання та цінності визначають світосприйняття, стають переконанням і формують спрямованість особистості, обсяг знань стає ерудицією та компетентністю, навички й уміння доводяться до майстерності та професійної здібності, а звички стають нормою загальнолюдської моралі і поведінки.

Як показує досвід розвитку вищих навчальних закладів, ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців полягає в діалектичній єдності процесу навчання і виховання, забезпеченні тісного взаємозв'язку професійного навчання з практикою. З цих позицій особливої ролі набуває проблема теоретичного обґрунтування та експериментального апробування відповідних педагогічних технологій щодо організації самостійної роботи студентів [4].

Згідно з Положенням "Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах" визначено, що самостійна робота студентів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять; зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача; самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни: підручник, навчальні та методичні посібники,

конспект лекцій викладача, практикум тощо; методичні матеріали для самостійної роботи студентів повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни і може виконуватися в бібліотеці вищого навчального закладу, навчальних та комп'ютерних кабінетах, а також у домашніх умовах [7].

На жаль, зважаючи на вимоги успішної самостійної роботи та сучасне студентство, а також на недосконалу практичну організацію самоосвіти, можна констатувати існування деяких протиріч: між прагненням високого рівня самостійності студента в навчальній діяльності та її фактичною нерозвиненістю; між практичною значущістю самоосвіти для майбутнього фахівця та недостатньо розробленою теорією та практикою її організації; між вимогами кредитно-модульної системи та рівнем розвитку здібностей студентів до самореалізації, усвідомленням необхідності самоосвіти та якістю навчально-методичного забезпечення вищих навчальних закладів; між вимогами та завданнями, які ставляться перед викладачами навчальних закладів та відсутністю відповідної мотивації тощо.

Тільки вирішення існуючих проблем та врахування досвіду впровадження і організації самостійної роботи у вищих навчальних закладах дозволить зробити самостійну роботу невід'ємною складовою навчального процесу.

Ось чому у вищій школі, зокрема в Національному технічному університеті „Харківському політехнічному інституті”, особливо в останні роки цій проблемі надається першорядне значення. В свою чергу виникла потреба переорієнтації навчально-виховного процесу так, щоб професійне становлення майбутніх фахівців було насамперед націлене на розвиток умінь самостійної роботи.

З огляду на ці міркування, беззаперечним буде твердження щодо необхідності принципової перебудови і вдосконалення тих форм навчання, які формують знання, вміння і навички та тих, що створюють умови для формування у студентів здатностей до самостійного прийняття рішень, вирішення нестандартних і нетипових задач, високої професійної мобільності, яка характеризується, в першу чергу, здатністю самостійно добувати необхідні знання, постійно і самостійно вчитися.

Щоб бути сьогодні висококваліфікованим фахівцем, потрібно вчитися безперервно та постійно оновлювати набуті знання, оскільки нині потрібні фахівці, які не лише володіють професійними знаннями, вміннями та навичками, а й є всебічно розвинутою особистістю, здатною активно та постійно оволодівати новими знаннями, оперативно приймати нестандартні рішення, діяти самостійно, творчо.

Нині однією з важливих професійних якостей будь-якого фахівця є самостійність. Тому ефективна підготовка майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі неможлива без їхньої цілеспрямованої навчальної діяльності. Таким чином, головне завдання вищого навчального закладу – навчити майбутнього фахівця самостійно вчитися протягом усього життя. Отже, правомірним буде твердження, що самостійна робота студента повинна виконувати обов'язкову додаткову, але не другорядну функцію у вивченні, розумінні і опануванні студентом змісту навчального матеріалу, а саме: знаннями, способами діяльності, творчими здібностями і емоційно-ціннісним ставленням до світу.

Сучасні дослідники по-різному трактують поняття та сутність самостійної роботи. В.Петрук стверджує [6], що “самостійна робота – це навчання, яке визначає здатність студентів усвідомлено для себе ставити завдання, цілі, планувати власну діяльність, здійснювати її”.

Т. Картель відмічає [3], що уміння самостійно працювати, думати, осмислювати навчальний матеріал, засвоювати його та вміти застосовувати свої знання стає основною передумовою ефективного формування у студентів професійної самостійності, а також успішного навчання. Але, на жаль, більшість студентів сьогодні не спроможні самостійно визначити мету, виділити головне та відокремити від нього другорядне, провести аналіз фактів,

здійснити самоконтроль при самостійному вивченні матеріалу. Це пов'язано, в першу чергу, з недостатньою підготовкою до самостійної роботи зі школи.

Професор К. Астахова вважає: „В самих різних сферах діяльності все частіше вимагається не кваліфікація, а компетентність, яку можливо розглядати як своєрідну суму навичок, притаманних індивідууму, який сполучає в собі кваліфікацію в повному розумінні цього слова, соціальні поведінкові характеристики та здатність працювати в групі, ініціативність і готовність до ризику, здатність приймати рішення, прораховувати їхні можливі наслідки і нести за них відповідальність.”

Зокрема самостійну роботу визначають як особливу форму навчальної діяльності, спрямовану на формування самостійності студентів і засвоєння ними сукупності знань, умінь, навичок, що здійснюється за умови запровадження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять та виконується за завданням і під методичним керівництвом викладача, але без його особистої участі.

Таке визначення дозволяє конкретизувати це поняття як стосовно кожної з його складових частин, так і стосовно шляхів і засобів забезпечення належної якості кожної з них. Однак з позицій вищої освіти і методології педагогічної діяльності не менш важливу роль має відігравати інтегральний погляд на сутність і зміст можливих заходів, спрямованих на системну реалізацію цих шляхів і засобів. Мається на увазі глобальна, але досить чітко визначена мета освітньої діяльності, досягнення якої і означало б вирішення проблеми якості підготовки фахівців. Саме в цьому моменті і збігаються визначені вище цілі й завдання нашого дослідження. Йдеться, з одного боку, про проблеми самостійної роботи студентів, а з іншого, – якісна підготовка фахівців.

Цілком зрозуміло, що якісне засвоєння студентом навчального матеріалу неможливе, якщо в нього відсутні мотиви до здобування нової інформації самостійно. Тому, на наш погляд, навчальний процес у вищій школі необхідно переорієнтувати на формування у студентів бажання та вміння самостійно оволодівати знаннями, опрацюовуючи літературу та інші джерела інформації, оскільки жоден навчальний заклад не спроможний надати ідеальну освіту на все життя [1].

Ми також вважаємо, що до структури самостійної роботи студентів повинно входити: мотивація, формування мети самостійної роботи, постановка завдання для самостійної роботи, виконання самостійної роботи, контроль її результатів. Рівень організації самостійної роботи значно впливає на формування у студентів стійкого інтересу до навчальних дисциплін, на ступінь їх пізнавальної активності та на процес оволодіння фаховими знаннями, вміннями, навичками.

Одним із головних завдань подальшого розвитку навчального процесу у вищому навчальному закладі є поділення самостійної роботи студентів на дві складові: обов'язкову і спеціальну.

Обов'язкова самостійна робота повинна включати підготовку до поточних аудиторних занять, а саме: опрацювання лекційного матеріалу, підготовку до семінарів, практичних та лабораторних занять тощо.

Спеціальна самостійна робота повинна включати поглиблення та закріплення знань студентів, розвиток творчих здібностей у ході написання рефератів, творчих робіт, виконання розрахункових робіт, індивідуальних домашніх завдань, курсових робіт і проектів, участь у науково-дослідній роботі тощо.

Наш досвід дає можливість зробити висновки, що успішне виконання самостійної роботи студентами забезпечують: позитивна мотивація самостійної навчальної діяльності; чітке визначення завдань самостійної роботи; зрозумілий студенту алгоритм виконання завдання, знання студентом способів і методів його виконання; чітке визначення викладачем термінів виконання та форм звітності; організація консультаційної допомоги; систематичний контроль за виконанням завдання; методичне забезпечення самостійної роботи.

Водночас результати досліджень сучасних науковців переконливо свідчать, що високий рівень професійної майстерності та творчого підходу досягається лише за умов, коли виникає і реалізується потреба професійного саморозвитку і самовдосконалення, а також коли виявляється позитивне мотиваційно-ціннісне ставлення до себе, як суб'єкта професійної діяльності. Останнє знаходить свій прояв у безпосередньому здійсненні заходів щодо організації самостійної роботи тих, хто навчається.

Таким чином, в умовах сучасної освітньої системи навчання основним завданням викладача стає не просто передача готових знань і фактів, а також організація активної самостійної роботи студентів.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується навчальним планом (робочим навчальним планом) і, згідно із положенням Закону України «Про вищу освіту», повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення конкретної навчальної дисципліни [2].

Цілком очевидно, що ефективна організація самостійної роботи студентів дозволяє розвинути творчу активність, логічне мислення, навчитися самостійно працювати та постійно самовдосконалюватись в майбутній професійній сфері.

У зв'язку з цим вважаємо, що самостійна робота студента є рівноправним елементом навчального процесу і, таким чином, має однакові з іншими елементами дидактичні цілі і завдання.

Цілком зрозуміло, що самостійна робота студента посідає визначальне місце в підготовці фахівців, тому в свою чергу, навчальна технологія має бути близькою до реальної аналітичної і професійної роботи студента в майбутньому, а постановка проблеми повинна відповідати навчальним можливостям студента і рівням вимог, які передбачаються освітньо-професійною характеристикою фахівця відповідного профілю.

Педагогічна технологія є предметом вивчення різних наукових напрямків у сучасній педагогічній науці, залежно від яких вона розглядається: як мистецтво використання результатів наукових досліджень у сфері освіти; як проект педагогічної системи, який реалізується на практиці; як сукупність засобів і методів навчально-виховного процесу, які безперечно приведуть до запланованого результату; як процес цілеутворення та об'єктивного контролю за отриманими результатами; як системний метод створення, використання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів у їх взаємодії.

Таким чином, педагогічна технологія повинна дати повну уяву про весь навчально-виховний процес, який буде спрямований на цілком визначений результат і буде включати обов'язковий опис початкового й кінцевого стану, склад його учасників, цілі і завдання, принципи реалізації і управління.

Принциповим моментом роботи керівництва нашого університету є організація навчального процесу з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтування на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін і розвитку в соціально-культурній сфері, в галузях техніки, технологій, системах управління та організації праці в умовах ринкової економіки.

В зв'язку з тим, що одне з основних завдань сучасної вищої освіти полягає в розвитку у студентів потреби в самоосвіті, то навчання у вищому навчальному закладі повинно бути організоване так, щоб не тільки надавати студенту знання, навички та вміння, але й навчити набувати їх самостійно.

Сучасний випускник повинен бути професійно мобільним, володіти самостійністю мислення та гнучким менталітетом у рішенні складних завдань.

Для формування таких якостей необхідно процес навчання в вищому навчальному закладі орієнтувати на розвиток пізнавальної та професійної самостійності, як основних рис майбутнього фахівця.

Висновки. По-перше, забезпечення необхідної якості освіти і рівня підготовки фахівців потребує якісно нової парадигми, яка зокрема враховує принципи закономірності синергетики і особливості її застосування в такій складній і відповідальній сфері, як освіта.

По-друге, сьогодні в умовах інтеграції України в європейський простір необхідні висококваліфіковані фахівці, які відповідають європейським вимогам та яким притаманне розвинене стратегічне мислення, вміння глибоко аналізувати складні проблемні ситуації і знаходити ефективні шляхи і засоби їх подолання самостійно.

По-третє, нам потрібні фахівці не лише з високим рівнем професійної підготовки, але з розвиненими креативними здібностями та інноваційною спрямованістю мислення, здатні розробляти й успішно використовувати перспективні високі технології.

Цілком очевидно, що підготувати таких фахівців в умовах традиційної системи можливо тільки з удосконаленням організації самостійної роботи.

Таким чином, підводячи підсумок сказаному, можна зробити висновок, що самостійна навчальна робота студента в усіх її формах і проявах є вираженою функцією активізації його пізнавальної діяльності. Методи реалізації завдання щодо посилення самостійної діяльності студента в процесі навчання мають бути поширені на всі форми навчальної роботи як в аудиторії, так і в позааудиторній роботі викладача. Ці методи мають свої особливості, вимагають достатньої кваліфікації викладача як методиста, створюють умови для формування нових підходів до розвитку матеріальної бази і методичного забезпечення навчально-виховного процесу.

Підготовка висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, а також здатних до компетентної, відповідальної й ефективної діяльності за своєю спеціальністю неможливе без підвищення ролі самостійної роботи студентів, спрямованої на стимулювання їх професійного зростання та виховання їхньої творчої активності.

Перспективи подальших досліджень із порушеної проблеми полягають у подальшому аналізі з позицій сучасної вищої освіти актуальних проблем організації навчального процесу в напрямі створення педагогічних умов для гарантованого підвищення якості професійної підготовки фахівців на рівні вимог Болонського процесу. При цьому важливого значення набуватиме конкретизація загальних положень системи самостійної роботи стосовно кожної спеціальності та навіть кожної навчальної дисципліни. Серйозної уваги також потребує проблема визначення цілей, основних напрямів, змісту і характеру самостійної роботи студентів, бо вона відіграє істотну роль у формуванні компетентного фахівця конкурентноспроможного на сучасному ринку праці.

Список використаних джерел

1. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посібник / А. М. Алексюк, А.А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий [та ін.]. – К. : ІСДО, 1993. – 336 с.
2. Закон України "Про вищу освіту" № 2984-III, із змінами від 19 січня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12>.
3. Картель Т. М. Самостійна робота студентів як умова їх професійного становлення [Електрон. ресурс] / Т. М. Картель. – Режим доступу : <http://bibl.mk.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2006/50-37-13.pdf>.
4. Козаков В. А. Самостійна робота студентів як дидактична проблема / В. А. Козаков. – К.: НМК ВО, 1990. – 62 с.
5. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. / С. У. Гончаренко, П.М. Олійник, В.К. Федорченко [та ін.] ; за ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. – К. : Вища шк., 2003. – 323 с.

6. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : монографія / В. А. Петрук. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 292 с.
7. Тимчасове положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців : (Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 23 січня 2004 р. № 48) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=5192>.

Друзь І.М.

Самостійна робота студентів як важливий чинник професійної підготовки майбутніх фахівців

У статті проаналізовано стан самостійної навчальної роботи студентів у вищій школі. Розкрито основні аспекти самостійної роботи студентів та її роль у підготовці майбутніх фахівців. Розглянуто шляхи і засоби вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: навчально-виховний процес, підготовка майбутніх фахівців, самостійна робота студентів, педагогічна технологія, компетентний фахівець, інформаційна спрямованість, мобільність.

Друзь І.Н.

Самостоятельная работа студентов как важный фактор профессиональной подготовки будущих специалистов

В статье проанализировано состояние самостоятельной учебной работы студентов в высшей школе. Раскрыты основные аспекты самостоятельной работы студентов и ее роль в подготовке будущих специалистов. Рассмотрены пути и средства решения этой проблемы.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, подготовка будущих специалистов, самостоятельная работа студентов, педагогическая технология, компетентный специалист, информационная направленность, мобильность.

I. Druz'

Independent Work of Students as Important Factor of Vocational Training of Future Experts

In the article the condition of independent study of students in the higher school is analysed. The basic aspects of independent work of students and its role in training future experts are disclosed. Ways and means of solving this problem are considered.

Key words: teaching educational process, training future experts, independent work of students, pedagogical technology, competent expert, informational directedness, mobility.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2011 р.